

М.В. Кравчук*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗБУДОВИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На сьогоднішній день, незважаючи на загальне зменшення частки воєнного фактора в міжнародних відносинах, збройні сили продовжують залишатися невід'ємним атрибутом державної влади, реальною, організованою силою будь-якого народу (держави), символом захисту його незалежності, втіленням його свободи навіть тоді, коли немає потреби вести воєнні дії, а також гарантом національного суверенітету. Під концептом "суверенітет держави" розуміють верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади в певній державі в межах її території, а також незалежність і рівноправність країни у зовнішніх відносинах¹.

"Світ вступив у ХХІ століття, яке стоїть на фундаменті великих відкриттів і звершень попередніх епох. Але ХХ століття продемонструвало себе як одне з найжорстокіших за всю історію світової цивілізації"². Військовий захист національного суверенітету був завжди актуальним і визначальним протягом усієї історії українського державотворення. Залишається він і таким у сучасний період, першопричиною його вагомості є територіальні зазіхання до України сусідніх держав та і саме збереження власної держави. Про це свідчать події у Керченській затоці, Феодосійський десант тощо³. На жаль, ще і сьогодні у міждержавних відносинах вирішальну роль відіграє військова сила. "Ми живемо у складний і драматичний час. Початок нового тисячоліття був ознаменований актами найстрахітливішого вандалізму: 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку за лічені хвилини було віцент зруйновано Всесвітній торговельний центр, у Москві заручниками бандитів стали понад 1500 людей — шанувальників мюзиклу "Норд-Ост". А весь квітень 2003 р. ми зі страхом і обуренням стежили за подіями в Іраку. Крім невинних дітей, жінок і стариків, які гинули під ударами коаліційних військ, жертвами вторгнення стали унікальні пам'ятки найдревнішої цивілізації. Люди вірили, що силою правди і гуманізму можна було уникнути таких великих для світу втрат. Але цього не сталося. Цим скористалися інженери брудних технологій"⁴. Тому наявність у країні боездатних, високопрофесійних, модерних Збройних Сил є свідченням зрілості, розвиненості суспільства і держави їх безпеки. Для України справа формування і розвитку її власної Армії є актуальною і цінною.

У зв'язку з цим наукова розробка правового аспекту проблем формування Української Армії на початку ХХ ст. є надзвичайно важливою для сучасників з огляду на унікальність державотворчого досвіду вході відбудови і ствердження власної національної держави після її більш як трьохсотлітнього занепаду.

На розбудову та реформування Збройних Сил України звертає увагу Президент України Віктор Ющенко, який у своєму Зверненні підкреслив, "... Не менш нагальною проблемою, що потребує публічних дискусій, є реформування Збройних Сил України та оборонного-промислового

© Кравчук М.В., 2006

* *завідувач кафедри теорії держави і права Тернопільського державного економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент*

¹ Кравчук М.В. Збройні сили — гарант суверенітету Української держави (організаційно-правовий аналіз військового будівництва України 1917-1920 рр.) // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮІ ТАНГ. Випуск 5. — Тернопіль, 2002. — С. 17.

² Гайдучок М.М. Під локомотивом технічного розвою не кидаймо собор душі людської // Трибуна. — 2003. — № 7-8. — С. 17-19.

³ Кравчук М.В. Військове будівництво в Українській Народній Республіці періоду Центральної Ради: історико-правовий аспект // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2003. — № 3-4 (7-8). — С. 34-41.

⁴ Гайдучок М.М. Під локомотивом технічного розвою не кидаймо собор душі людської // Трибуна. — 2003. — № 7-8. — С. 18.

комплексу. На розгляд громадськості та політикуму у 2006 р. будуть винесені основоположні документи — Стратегія національної безпеки України та Стратегія воєнної безпеки України. Надійною може бути лише професійна армія з соціально захищеним військовослужбовцем. Ми плануємо з 2010 року повністю перейти на контрактну форму служби з одночасним забезпеченням інноваційного розвитку оборонно-промислового комплексу та військово-технічного співробітництва”⁵.

Для підтвердження значимості і актуальності цієї розвідки доречним буде твердження академіка О. Копиленка, який зауважив: “Саме спадщина українських державотворців ХХ ст. стає ключем до розуміння методологічних засад, на які може тепер спиратися викладання історії держави і права, а в ширшому контексті — дає змогу усвідомити “державницьку ідею”, про яку останнім часом стільки говориться і яка могла б прислужитися справі “загального єднання” в Україні”⁶

Метою цієї статті є пошук методологічних та загальнотеоретичних засад наукової розвідки правових основ розбудови Збройних Сил України 1917-1920 рр., визначення наукових підходів, концептів, методів дослідження організаційно-правового забезпечення формування війська України, які б на основі солідної джерельної бази, в першу чергу, архівних матеріалів, дали можливість ефективно здійснити розробку цієї теми.

У плані розвитку загальнотеоретичної бази та змістовного забезпечення цього історико-правового дослідження, важливими є наукові розробки: С. Алексеева, В.Голубка, Л. Гриневиц, М. Дамерлі, В. Довбні, М. Козюбри, О. Копиленка, В. Котюка, Д. Керімова, В. Кульчицького, В. Литвина, М. Литвина, С. Литвина, О. Мироненка, П. Музиченка, Ю. Оборотова, А. Папкіяна, Ю. Римаренка, Є. Харитонова, В. Сергійчука, М.Страхова, В. Тація, О.Тимощука, Я. Тинченка, М.Цвік, О. Ющика, Б. Якимовича, О. Ярмиша та ін.⁷ Детальний аналіз праць, в яких висвітленні

⁵ Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” // Свобода. — 2006. — 11 лютого.

⁶ Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. посібник. — К.: Либідь, 1997. — С. 5-6.

⁷ Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия — надежда и драма современной эпохи. — М.: Статут, 2000; Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917-1918. Утворення та боротьба за державу. — Львів: Кальварія, 1997; Дамерлі М. Деякі штрихи до портрета дослідника в історико-правовій науці за умов трансформації її методології // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 4 (39); Довбня В.А. Січові стрільці кийського формування у визвольних змаганнях 1917-1920 років: організація та правові засади діяльності / За наук. ред. проф. П.П. Михайленка. — К.: Текст, 2002; Каримов Д.А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права). — М.: Аванта+, 2000; Козюбра М.І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтегральних процесів // Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Том 26. — К., 2004; Копиленко О.Л. “Сто днів” Центральної Ради. — К., 1992; Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920. — К.: Либідь, 1997; Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2005; Котюк В.О. Теорія права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. — К.: Вентурі, 1996; Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. — Львів: ЛНУ, 2000; Литвин В. Радянський етап вітчизняної історії: до 80-річчя утворення СРСР і 85-річчя проголошення УРСР // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34); Литвин В.М. Україна: доба війн і революцій (1914-1920 рр.). — К.: Альтернатива, 2003; Литвин М. Українсько-польська війна 1918-1919 рр. — Львів: Інститут українознавства НАНУ; Інститут Центрально-Східної Європи; Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001; Музиченко П.П. Історія держави і права. Ч. II. — Одеса: Астропринт, 1998; Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку: Монографія. — Одеса: Юридична література, 2001; Оборотов Ю.М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія. — Одеса: Юридична література, 2002; Папкіян А.Л. Збройні Сили України двадцятого століття. — Львів: Військовий інститут при державному університеті “Львівська політехніка”, 1999; Римаренко Ю.І., Шкляр Л.С., Римаренко С.Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001; Страхов М., Криворучко О. Методологічні основи періодизації історії держави і права // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34); Тацій В. Правова наука в Україні стан та перспективи розвитку // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34); Тимощука О.В. Охоронний апарат Української держави (квітень-грудень 1918 р.): Монографія. — Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000; Тищенко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. — К., 1995; Харитонов Є. Українські традиції приватного права між Сходом і Заходом; Цвік М. Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права; Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу. Монографія. — К.: Парламентське вид-во, 2004; Якимович Б. Збройні Сили України. — Львів, 1996; Ярмиш О. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34).

військові питання, уже подано у попередніх публікаціях⁸.

Незважаючи на те, що сучасні дослідники зробили певний крок у розвідці і опрацюванні цієї теми, поза їхньою увагою залишились різні важливі аспекти розбудови Збройних Сил України, особливо правовий.

Отже, виходячи із поставленої мети основним завданням поданої наукової розробки є вироблення основних методологічних засад і напрямків обраного дослідження.

З цього приводу академік Д. Керімов стверджує: “Минуле незмінне. Сучасне безсиле перед минулим. Майбутнє лише тоді прогнозоване, якщо створене на досвіді минулого і сучасного. Пізнання минулого, сучасного і майбутнього права буде більш успішнішим, якщо ґрунтуватиметься на єдності історичного і логічних методів”⁹. Важливим критерієм кожної дослідницької роботи є її методологічна база. Вона за суттю виступає тим науковим інструментарієм, який забезпечує якість, впорядкованість та ефективність наукового пошуку. З огляду на це доречними і цінними у процесі наукової розвідки правових аспектів формування Збройних Сил України на початку ХХ ст. будуть рекомендації відомого українського історика права, член-кореспондента АПрН України О. Ярмиша. Стосовно методологічного забезпечення у своїй статті він виразив такі основні ідеї: “по-перше, як стверджує вчений, кваліфікований дослідник відчуває вплив методологічних інновацій, характерних загальному розвитку правової науки як такої. Особливу роль при цьому відіграють здобутки філософії права, які впливають на формування методологічної, теоретичної бази історико-правового дослідження як безпосередньо — у вигляді нових концептуальних підходів та модифікацій загальнонаукових методів, так і опосередковано — завдяки розвитку теорії держави і права як фундаментальної юридичної дисципліни; по-друге, на його думку, історія держави і права сприймає і “споживає” зміни і розвиток методологічної бази загальної “цивільної” історії. Для неї характерне повернення до позитивізму, структуралізму, неоідеалістичної методології. Проникнення ідеалістичних концепцій до історії держави і права на відміну від “цивільної” історії відбулося значно повільніше. Це пояснюється специфікою історико-правових досліджень, яка проявляється у роботі з більш формалізованими об’єктами, втіленими в нормах матеріального та процесуального права ідеями та соціальними потребами. Формалізований характер розвитку правових норм, як і правових інститутів у цілому, при використанні в “чистому” вигляді формально-юридичного, порівняльно-правового та історико-юридичних методів спокушає досліджувати сукупності правових норм ізольовано від багатства соціального буття, його розмаїття і багатобарвності. Соціальні виміри правових явищ виглядають надзвичайно яскравими і симптоматичними саме завдяки проведенню історико-правових студій, коли значно рельєфніше проступають причинно-наслідкові зв’язки, доцільність прийняття й ефективність реалізації того чи іншого нормативно-правового акту. Дослідження правових феноменів у їх взаємозв’язку і при збереженні сутнісної єдності правових явищ та державних інститутів в історичному вимірі дає багатий матеріал для узагальнень щодо оцінки соціальної ефективності окремих правових норм, інститутів та галузей права, ролі права в суспільному житті, його взаємодії з такими сферами, як економіка, політика, культура, тощо; по-третє, автор підкреслює, що після різкого критичного і негативного ставлення науковців до діалектичного методу він реабілітувався самою дослідницькою практикою і, очистившись від догматизму та ідеологічних нашарувань, продовжує демонструвати свою евристичну силу, даючи можливість оцінювати правові факти і явища у конкретному історичному контексті, використовувати потужний потенціал діалектичної логіки для з’ясування глибинних механізмів правових процесів у історичному вимірі; по-четверте, доречно врахувати, що можна збагатити свій науковий інструментарій засобами критичного використання “усвідомленого” структуралізму. При цьому, опрацьовуючи джерело права, дослідник має нагоду вдало і продуктивно сформулювати свої запитання, до досліджуваного

⁸ Кравчук М.В. Правове регулювання розбудови Української Армії у період Директорії // Юридичний вісник ОНУА. — 2005. — № 2. — С. 98-105.

⁹ Керімов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). — М.: Аванта+, 2000. — С. 126.

правового акту. В міру необхідності історик права повинен розпочинати науковий діалог з економікою, соціологією, психологією, лінгвістикою, етнологією тощо. Такий підхід дасть можливість реконструювати історичний процес, по-новому опрацювати джерела; по-п'яте, як зауважує науковець, при визначенні методологічних основ історико-правового дослідження, слід врахувати, що державно-правова історія, порівняно з "цивільною" історією, має певні методологічні переваги, вона втілює в конкретику дослідницької роботи досягнення правознавства, зокрема виваженість і відточеність дефініцій, розробленість і однозначність категоріального апарату. У зв'язку з цим, багатовіковий досвід теорії права, інших галузей юридичної науки створив для історії права міцну опору; по-шосте, незаперечним і дуже важливим в історико-правовому дослідженні для реконструкції реальних процесів минулого є використання такого оригінального жанру, як історична біографістика. Науковий пошук щодо персоналій діячів, котрі відіграли особливу роль у вітчизняній історії держави і права істотно збагачує методологічний інструментарій історика держави і права, надає йому нові можливості для максимально наближеної до дійсності наукової реконструкції подій минулого; по-сьоме, стосовно вирішення проблеми зв'язку досліджень у галузі історії держави і права з сучасністю, визначено, що модернізаторський підхід, пряме перенесення історичного досвіду на сучасність є недопустимим спрощенням. Висновки, результати історико-правового дослідження повинні слугувати первинними матеріалами для наступних узагальнень фахівцями з окремих галузей, котрі наберуть пізніше виразу в створенні нових та зміні діючих нормативно-правових актів"¹⁰. Безперечно, врахування вказаних методичних рекомендацій на порядок підвищить якісні параметри наукової розробки, збільшить її науковість, системність, упорядкованість, логічність.

Зрозумівши із вище вказаного значимість історичного і логічного методів, важливо з'ясувати сутність, взаємозв'язок і роль цих методів у розв'язанні історико-правової проблеми. Власне цьому базовому принципу єдності історичного і логічного велику увагу приділив російський вчений Д. Керимов, стосовно цього принципу в своїй науковій праці він вказав: "По-перше, ґрунтуючись на принципі історизму, логічне дослідження права розкриває історичну повторюваність його явищ і процесів, їх загальні принципи руху і розвитку при нейтральному відношенні до тих конкретних форм, в яких вони виражені. При цьому історичний аналіз завжди спрямований на виявлення специфічних рис і особливостей змін, що відбуваються в праві. Якщо логічне виражає масові і масштабні правові явища і процеси, виявляє загальні тенденції їх еволюції, то історичне може обмежити своє завдання вивченням локальних правових утворень, існуючих лише на певній стадії розвитку того чи іншого конкретного суспільства. У основі логічного лежить історичне, історичне пронизує логічне, не тільки взаємодіє з ним, але й проникає в нього; по-друге, в силу своїх синтезуючих та інтегруючих властивостей правова логіка здатна проникнути в сутність специфічних особливостей, виявити їхні внутрішні зв'язки, основи взаємодії і взаємопроникнення. Завдяки цьому логічний аспект філософії права виконує методологічну роль у вивченні історії права, в пізнанні його багатоманітності у конкретних періодах. Логіка мислення історична в такій же мірі, в якій логічна історія"¹¹.

З огляду на цінність історичного досвіду, виявленого у нашій розвідці, важливим, цікавим і самобутнім є виникнення, розвиток та функціонування Українських Січових Стрільців, Збройних Сил Української Центральної Ради, Армії Гетьманату П. Скоропадського, Війська Директорії, Української Галицької Армії, а саме: правове забезпечення державного військового будівництва цього періоду. Адже в нормативно-правових актах найбільш повно віддзеркалюються бажані для держави і суспільства аспекти, форми, риси соціальних інститутів та напрямки їхньої діяльності. Так, як кожна норма є варіантом ідеальної поведінки суб'єктів суспільних відносин,

¹⁰ Яриш О. Актуальні проблеми історико-правового досліджень в Україні // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34). — С. 161-170.

¹¹ Керимов Д.А. Указ. соч. — С. 109-127.

спланованих законодавцем, то закони і підзаконні акти є конкретизованим масивом умов, способів, форм, напрямків функціонування війська. Отже, нормативно-правова база — військово законодавство — є зовнішнім виразом політичної волі держави у сфері військового будівництва та слугує організаційно-правовими засадами його практичного здійснення¹².

Важливим методологічним завданням для обраної наукової розвідки є визначення періодизації етапів розвитку української державності і розбудови її Збройних Сил. Зокрема М. Страхов відносно періодизації історико-правових знань стверджує наступне: “Проблема періодизації як всесвітньої історії людства, так і зокрема, історії держави і права має виняткове методологічне значення, бо саме періодизація є одним із головних чинників, які сприяють розумінню рушійних сил і загальних закономірностей історичного процесу розвитку людства й з’ясуванню специфіки історичного життя різних епох і країн. Тому тільки науково обґрунтований розподіл історико-правового матеріалу, належне методологічне забезпечення періодизації дають можливість зрозуміти основні закономірності розвитку державних і правових інститутів, показати їх динаміку й взаємозв’язок, розкрити співвідношення загального й особливого у розвитку держави і права конкретної країни¹³”.

Будівництво Збройних Сил Української Центральної Ради умовно можна розділити на два етапи. Перший етап — розгортання військового руху та створення правової бази (березень-жовтень 1917 р.) в період існування Тимчасового уряду. Другий етап — організація Збройних Сил Центральної Ради (листопад 1917 — квітень 1918 рр.). Необхідність у періодизації дослідження викликана юридичним закріпленням української державності, яке настало після жовтневого перевороту¹⁴.

Слід відзначити, що армія Української Народної Республіки в період Української Центральної Ради створювалася у період розвалу Російської імперії в 1917 р., коли в Україні особливо розмаху набрав визвольний рух. Зважаючи на те, що Україна була безпосередньо прифронтовою державою, а наростання революційної кризи відбувалося на фоні розгортання національно-визвольної боротьби українського народу, першочергового правового оформлення вимагала армія. Це був один із основних чинників, що мав вирішальний вплив на успіх українського державотворення¹⁵.

Взагалі українські селяни продемонстрували високі можливості самоорганізації Вільне Козацтво, Холодноярська організація, Степова дивізія, Дніпровська дивізія Зеленого, армія Григорієва, армія батька Махна, загони Ангела, Бабія, Батрака, Багатія, Вовка, Голого, Гонти, Грозного, Дяченка, Журила, Завгороднього, Келеберди, Кваші, Кикотя, Лиха, Марусі, Мамає, Нагірного, Орлика (точніше Орликів), Підкови, Рубана, Стручка, братів Трепетів, Тютюнника, Пилипа Хмари, Цвітківського, Шепеля, Чорта, Яблучка, Яструба та багато інших. Національний характер політичних гасел — “Самостійна Україна”, “Визволення України з-під московського ярма”, дисципліна, рішуча боротьба (аж до розстрілу!) з окремими випадками бандитизму переконливо доводить: це був не бунт рабів, а національно-визвольний рух українського народу¹⁶. Безперечно, у стислому обсязі наукової статті такі масштабні пласти національно-визвольної боротьби висвітлити повно не можливо. Це потребує окремого дослідження.

¹² Кравчук М.В. Збройні Сили та розбудова Української держави (історико-правовий аналіз військового будівництва України 1917-1920 рр.) // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 40 (у двох частинах). Частина 2. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2003. — С. 122-129.

¹³ Страхов М., Криворучко О. Методологічні основи періодизації історії держави і права // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2 (33) — № 3 (34). — С. 170-171.

¹⁴ Кравчук М.В. Правове регулювання будівництва Збройних Сил Центральної Ради // Нова політика. — 1997. — № 4. — С. 41.

¹⁵ Кравчук М.В. Військове будівництво в Українській Народній Республіці періоду Центральної Ради: історико-правовий аспект // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2004. — № 3 (11). — С. 12-17.

¹⁶ Кость Блакитний, отаман Степової дивізії. Збірник документів і спогадів. — К.: Редакція газети “Незборена нація”, “Просвіта”, 1997. — С. 93.

Характеризуючи цей період, Володимир Сергійчук у своїй статті зробив влучну оцінку стану та розвитку українського військового руху. У ній він підкреслив, що “після Полтави генералітету на українських землях Гетьманщини фактично не стало — залишилися лише слухняні виконавці варварської волі московських царів. А після знищення Запоріжжя — й поготів! Українська старшина служила вірно царському престолу. ... Справжніх патріотів з її середовища “единая и неделимая” намагалася прокляттями самих українців позбавити чесного імені. Але, примножуючи славу “русского оружия”, багато синів нашого народу не викинули з своєї козацької душі навіть через кілька поколінь ество українства. І коли синьо-жовтий прапор українських солдатів Волинського полку розітнув у лютому 1917 р. похмуре небо над Невою, розлившись життєдайним повеневим маєвом на всій території Російської імперії, то вони почали гуртуватися в ряди поборників відновлення Української держави. Український генералітет тоді став формуватися, як правило, з числа тих, хто був у солдатських та офіцерських шинелях, хто під простою гімнастеркою відчув гаряче українське серце. Без генеральських погонів такі українці вигравали відповідальні битви успішніше, ніж титуловані високими званнями дипломовані військові фахівці. Саме на генеральський рівень треба поставити організаторський геній прапорщика Падалки, котрий 25 червня 1917 р., коли Тимчасовий уряд відмовився визнавати права нашого народу на автономію, привів до Зимового палацу в Петрограді десятки тисяч вояків із найстрашнішою для російського великодержавного шовінізму зброєю — синьо-жовтими прапорами. І цей символ української незалежності настільки налякав Тимчасовий уряд, що в той же день три міністри — О. Керенський, М. Терещенко і І. Церетелі — виїхали до Києва на переговори з Українською Центральною Радою. Генеральського рівня є заслуги у формуванні Української Армії поручика Миколи Міхновського, ініціатора національного військового руху й основоположника утвердження самостійності України з початку ХХ століття. А перший голова Українського Військового Генерального Комітету не військовик за фахом Симон Петлюра? Його здібності витворили з нього талановитого Головного Отамана. Такі постаті, як М. Міхновський та С. Петлюра привернули на бік нашого національного руху багатьох відомих у російській армії генералів, котрі перейшли згодом служити народу України”¹⁷

Доречною є оцінка значимості історичних надбань у процесі власного державотворення, подана Петром Музиченком, який у передмові до навчального видання переконливо стверджує: “На порозі третього тисячоліття як ніколи гостро відчувається зв’язок у часі. Негаразди, які переживає сьогодні український народ, тимчасові. Їх можна було уникнути, якби державні мужі частіше зверталися до історичного минулого, вивчали його досвід і уроки”¹⁸.

Як уже зазначалося у попередніх статтях, починаючи з 1994 року, з метою об’єктивізації важливої історичної державно-правової проблеми — “правове забезпечення розбудови Збройних Сил України”, автором було підготовлено біля п’ятдесяти наукових праць, присвячених цій проблематиці¹⁹. У плані розробки цієї тематики, сплановано провести подальший науковий пошук й опублікування серіалу книг під загальною назвою “Ратники України”. Це дасть можливість більш скрупульозно і масштабно висвітлити військове будівництво в період Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії, Західноукраїнської Народної Республіки, УСРР, формування Української Повстанської Армії, сучасних Збройних Сил України, Українських Січових Стрільців та визначити їх роль у державотворенні, і кожний етап українського державотворення у військовій сфері викласти в окремі монографії.

¹⁷ Сергійчук Володимир. Високий дух і трагедія українського генералітету // Тинченко Я. Українське офіцерство: скорботи і забуття. — К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. — С. 254-255 (післямова).

¹⁸ Музиченко П.П. Історія держави і права. — Одеса: Астропринт, 1998. — Ч. II. — С. 257.

¹⁹ Кравчук М.В. Проблеми державного будівництва в Україні у військовій сфері // Вісник Львівського університету. — 1996. — № 33; Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр. (Орг., структура, штати): Іст.-правове дослідження. Монографія. — Івано-Франківськ —

Важливою особливістю представленого дослідження є те, що воно проведене на основі архівних матеріалів, нормативно-правових актів того періоду. Власне в архівних документах, мовчазних свідках тих подій, міститься весь масив незнаної, корисної інформації про суспільні процеси тієї доби. Введення в науковий обіг нових, раніше невідомих матеріалів, звернень, звітів, стенограм і рішень, резолюцій інших документів суттєво сприяє об'єктивній оцінці визначальних історичних державотворчих подій, ствердженню мало відомих фактів. Наукова розвідка, завдячуючи опрацюванню біля 50 фондів різних державних архівів (Центрального державного архіву вищих органів влади України — Ф. 1, 2, 811, 905, 1063, 1064, 1065, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1115, 1216, 1429, 1854, 2188, 2192, 2207, 2208, 2209, 2360, 2390, 2469, 2579, 2592, 3833, 3982, 4100, 4451, Центральний державний архів громадських об'єднань України — Ф. 1, Центральний державний історичний архів України — Ф.365, 715, 1219, Російський державний військовий архів — Ф. 4, 6, 14, 102, 103, 174, 999, 1426, 25860, Російський державний військово-історичний архів — Ф. 2003, 2067, 2085, 2246, Державний архів Вінницької області — Ф. Д-172, Д-255, Р-1543, 2734, Р-1196), має незаперечну наукову цінність. Особливої ваги серед архівних матеріалів набувають нормативно-правові акти (конституції, закони, універсали, декрети, розпорядки, накази, статuti, рішення, постанови тощо), в яких юридично закріплені варіанти найбільш важливих суспільних відносин. Правила, зафіксовані в них, є зразком, бажаним варіантом суспільно необхідної поведінки. Дотримання цих нормативних правил, приписів завжди забезпечене стимулюванням усіх учасників суспільних відносин із боку різних державних інститутів. Отже, як зазначалося раніше, у нормативно-правових актах знаходять відображення соціально-політичні, економічні та інші процеси суспільного буття. Тому виявлення, аналіз і оцінка всієї сукупності нормативно-правових актів періоду Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, УРСР розкриває широкі можливості у найбільш повному, об'єктивному відтворенні державного будівництва України у цей час, у розкритті при цьому особливостей, здобутків і невдач наших попередників. Наприклад, вагомим для обраної теми дослідження є віднайдений автором у Центральному державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВОУ. — Фонд 2207) “Короткий звіт про діяльність Міністерства юстиції з 3 травня по 27 липня 1918 р.”²⁰ в період Гетьманату П. Скоропадського обсягом 19 сторінок. У матеріалах цього звіту відтворено стан правового життя в Україні у зазначений період, обґрунтовано необхідність судової реформи, вказані проблеми кадрового забезпечення правоохоронних органів (міністерства юстиції, судів разом із слідчим апаратом

Колюма: Плай; Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 1997; *Кравчук М.В.* Військове будівництво в Українській Народній Республіці (державно-правовий аспект) // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. — Івано-Франківськ, 1998; *Кравчук М.В.* Військове будівництво ЗУНР // Вісник Академії правових наук України. — 1998. — № 2 (13); *Кравчук М.В.* Збройні Сили Української Народної Республіки // Право України. — 1998. — № 7; *Кравчук М.В.* Організаційно-правові аспекти розвитку Вільного козацтва та його роль у державно-творчому процесі України // Нова політика. — 1999. — № 1; *Кравчук М.В.* Розбудова Української держава і її Збройних Сил в архівних документах // Українство: документи, матеріали, раритети. — Івано-Франківськ, 1999; *Кравчук М.* (у співавторстві) Організаційно-правові засади будівництва Української Повстанської Армії // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. — Вип. 12. — Тернопіль, 2001; *Кравчук М.* Держава та військове будівництво в період ЗУНР // Наукові записки. Серія “Право”. — Острого, 2001. — Вип. 2; *Кравчук М.В.* Військове будівництво у період Директорії (1918-1920 рр.) // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 41 (у двох частинах). Частина 1. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2003; *Кравчук М.В.* Військове будівництво в Українській Народній Республіці періоду Центральної Ради: історико-правовий аспект // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. — 2004. — № 3; *Кравчук М.В.* Військове будівництво Української Держави у 1918 році (історико-правовий аспект) // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2004. — № 3 (Частина I); *Кравчук М.В.* Правові основи формування армії УНР (історико-правовий аспект) // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. — Одеса: Юридична література, 2004. — Вип. 19; *Кравчук М.В.* Правове регулювання розбудови Української Армії у період Директорії // Юридичний вісник ОНЮА. — 2005. — № 2.

²⁰ ЦДАВОУ. — Ф. 2207 (Міністерство судових справ Української Держави). — Оп. 4. — Спр. 34. — Арк. 1, 13в... — 10.

організованого при них, прокуратури): недосконалість та неуккомплектованість штатів, низький рівень освіти та кваліфікації їх працівників. Недоліками визнані: незавершеність судової реформи розпочатої Центральною Радою, призначення суддів за виборчим принципом без врахування професійного цензу та стажу роботи. У документі підкреслено, що найбільше шкоди було завдано Декретами Радянської влади та загальною економічною розрухою (дорожнеча; відсутність коштів для слідства, недостатнє технічне, канцелярське, матеріальне забезпечення; порушення у масштабі країни поштового та транспортного зв'язку). Ці два останні чинники у великій мірі призвели у період суттєвого зростання злочинності (за інформацією з місць) до повного розбалансування всього слідства. Слідчий апарат неспроможний був опрацювати масу нерозслідуваних справ, накопичених ще в часи радянської влади. Залучення до розслідування справ нашвидкуруч сформованої міліції не тільки не покращило цей стан, а навпаки, погіршило його у зв'язку з недостатньою кваліфікацією працівників міліції, несвоечасним проведенням оперативно-розшукової роботи і навіть відкрити протидію міліцейських чинів. Майже зупинили свою діяльність Окружні суди — важлива ланка державної судової системи — внаслідок неспроможності укомплектувати суди присяжними засідателями. Разом із тим було запроваджено в юридичну практику позитивні заходи: усне висловлення пояснень обвинуваченим і його представниками на етапі судового розгляду справи, допуск захисника (адвоката) до участі у справі на всіх стадіях процесу, розроблення нових штатів слідчих органів і заступників прокурорів, відповідальних за слідство. Внаслідок цих заходів було сплановано збільшення судових слідчих на 42 посади, а прокурорів — відповідно на 19 посад. У звіті подано коментарій до різних законопроектів, підготовлених Міністерством юстиції: Закону “Про надання адміністративним судам права проведення попереднього слідства адміністративними судами”; Закону “Про зміну кримінальної і цивільної підсудності мирових суддів”; висновки до Закону “Про інститут державної варті”; Закону “Про посилення відповідальності за потрапу”; Закон “Про боротьбу із спекуляцією”, а також викладені обґрунтування щодо створення і діяльності двох комісій: “Для координації діяльності німецьких військових судів з діяльністю судів українських” і “Для вироблення української юридичної термінології”. Проаналізувавши цей архівний документ можна з впевненістю стверджувати, що він важливий для нашої наукової розвідки, так як висвітлює стан правового життя в Україні у той період, який є індикатором державо- і правотворчих процесів.

“Великою справою честі і відповідальності перед історією, сучасним і майбутнім мала б стати, незважаючи на матеріальну кризу, ретельна підготовка унікального енциклопедичного видання історичних раритетів, що зберігаються в музеях, бібліотеках і приватних колекціях у нашій республіці. Одночасно треба було б подбати і про підготовку реставраторів унікальних документів минулих епох, оснащення реставраційних центрів і лабораторій діагностичною апаратурою і всім необхідним для воскресіння й продовження віку німим і безпристрасним свідкам минулих епох”²¹.

Досліджувана тема є частиною комплексної наукової роботи “Розвиток держави і права України (в 1917-1921 рр.) на початку ХХ ст.”, державний реєстраційний номер № 0103U008046, яка спланована і проводиться кафедрою теорії держави і права юридичного факультету Тернопільського державного економічного університету і спрямована на розширення вивчення спектру питань з курсів, передбачених навчальними планами. Подана стаття виконана у плані розробки цієї комплексної теми, яка потребує подальшого дослідження і висвітлення її основних положень у наступних публікаціях.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Тернопільського державного економічного університету
(протокол № 3 від 21 березня 2006 року)*

²¹ Гайдучок М.М. Під локомотивом технічного розвитку не кидаймо собор душі людської // Трибуна. — 2003. — № 7-8. — С. 18.